

Tok THOMPSON, *Post-Human Folklore, Boulder: University Press of Mississippi, 2019, ISBN: 9781496825087, 188 sayfa.*

Arş. Gör. Armağan ALTAY*

Güney Kaliforniya Üniversitesi antropoloji kürsüsünde görev yapmakta olan Tok Freeland Thompson, kariyerine İrlanda ve Amerika yerli kültürleri üzerine incelemeler yaparak başlamış, sonrasında ağırlıklı olarak dijital kültür-popüler kültür ilişkisine odaklanan çalışmalarıyla adını duyurmuş bir araştırmacıdır. 2019 yılında Mississippi Üniversitesi Yayınları tarafından yayınlanan *Post-Human Folklore* başlıklı kitabı, sosyal bilimcilerin Batı merkezci epistemik alışkanlıklarını sorguladığı, gelenek-modernite arasındaki sınırların yerinden edildiği post-hümanizm tartışmaları etrafında folklor araştırmalarının 21. yüzyıldaki sahasını ve işlevselliğini yeniden belirlemeye çalışan yazılardan oluşmaktadır.

Kitapta birbirini tamamlayan çift yönlü bir efor sarf edildiği söylenebilir; bir yandan halkbilimi için ‘post-hümanizmin hesaba katıldığı’ alan bilgisel bir güncellik aranmış, diğer yandan ‘insanmerkezlilikten (anthropocene) kaçınan bir kültür’ perspektifi sağlanmaya çalışılmıştır. Her ne kadar üç ana başlığa sahip olsa da kitabın insanmerkezcilik eleştirisinin tematiği ekseninde iki bölüme ayrıldığı söylenebilir. *Bilinç Sahibi Gezegen* (The Conscious Planet) başlıklı ilk bölüm, sosyoloji öncülüğünde insan bilimlerinde ‘hayvana dönüş’ (animal turn) olarak bilinen paradigmatik yönelişin folklor özelindeki görünümüne ayrılmıştır. Onu izleyen *Sayborglaşma* (Becoming Cyborg) ve *Biz ve Onlar: Sayborg Çağında Varlıkbilimi Yeniden Düşünmek* (Us and Them: Re-Imaging Ontology in the Cyborg Age) başlıklı iki bölüm ise, dijital teknoloji, internet, yapay zekâ, androidler, uzay mitleri gibi konular etrafında ‘insan’ kimliğini tarihsel kuruluşu ile paranteze almakta ve tekno-popüler kültürü bu parantez içerisinde irdelemektedir.

Bilinç Sahibi Gezegen başlıklı giriş bölümünde insana özgü bir nitelik sayılan *res cogitans* (düşünen şey) nosyonu doğrultusunda hayvanı ete bürünmüş makine olarak insan yaşamından yalıtın Kartezyenizmin özcü ve hiyerarşik sınırları folklor tanımlarıyla karşı karşıya getirilir. Folklor şayet estetik bir iletişim ise, güncel bilimsel araştırmaların söylediği üzere birbiriyle özgün tarzlarda iletişime girebilen çeşitli hayvan (ve hatta bitki) türlerinin yaşamında folklorik bir boyut olduğu düşünülemez mi? Yazık bu soruyu kuşkusuz insanmerkezci kültür kavrayışının doğaya aktarıldığı romantik bir projeksiyon adına sormaz. Gündelik yaşam ve yerel kültürlerle ilgilenen folkloristğin bilhassa etoloji, botanik ve nöroloji gibi alanlardaki gelişmelerden yararlanmaya yatkın olduğu düşünün Thompson, disiplinin insan kimliğinin radikal kritiklerle yeniden ele alındığı post-hümanist gerçekliği yorumlayabileceği bir konum elde edebilmesi için söz konusu etkileşimlerin esasında bir zorunluluk arz ettiği görüşündedir.

İlk bölümün içeriğini folklorun başat ilgi alanları üzerinde Batılı antropolojik söylemin zihin-beden ve ilkel-gelişkin ayrımlarını aşmaya yönelik makaleler oluşturmaktadır. *Zamanı Yakalayan Maymun* (The Ape That Captured Time) alt başlığında bir ön-anlatı (proto-story) olarak ‘oyun’ konsepti üzerinde durulur. Hayvanlar alemindeki oyun jestleri ve avlanma hilelerinin insan anlatılarındakine benzer şekilde uzam-zaman ve sosyal ilişkilerin düzenlendiği, bilişsel süreçlerin işletilmesine yönelik kurmaca gösterimler olduğu çeşitli örneklerle belirtilir. Gramer ve etoloji çalışmaları uyarınca süreksiz bellek, yön-temsel bellek, sentaktik beceri gibi pek çok dilsel yetinin hayvan davranışlarında da farklı

* Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Edirne/ Türkiye, armaganaltay@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0847-5751.

düzelelerde mevcut olduğu vurgulanır. Yazar, ünlü ‘oyun tarihçisi’ Huizinga’nın yanı sıra Propp ve Riceour gibi öncü anlatıbilimcilere de referansta bulunarak insan uygarlığını meydana getiren anlatı kurma yetisinin kaygı ve gerilimi giderme ihtiyacından doğduğunu, temellerinin ise oyunsal davranışlarda atıldığı görüşünü dile getirir. *Hayvanlarda Ruh Var Mıdır?* (Do Animals Have Souls?) sorusunu soran diğer önemli başlıkta ise animist kültür klasik antropolojinin ilkelci önyargılarının ötesinde, güçlü bir doğal denge kavrayışına işaret eden çevre duyarlılığının ifadeleri olarak düşünülür. Yazar post-kolonialist ve post-hümanist düşüncenin Batılı söylemin ‘öteki’lerinden biri olan Amerikan yerlilerinin animist mitlerinden ekolojik bilinç noktasında öğreneceği çok şey olduğunun altını çizer.

Sayborglaşma bölümünde, internet ve dijital teknoloji vasıtasıyla coğrafya, kamusal alan, birey ve topluluk kimliklerinin sanallaşması gibi güncel konular yer almaktadır. Telif hakları hususunda ortaya çıkan meseleler *beatbox* ve *mashup* gibi melez müzik türlerinin gerisingeri folklorik bir anonimliğe ve yaptakçılığa yaklaşan post-modern nitelikleri ile açıklanır. Kuruluşunda folklorun başrolü oynadığı ulus-devlet kimlikleri ve yurttaşlık haklarının değişen dinamikleri ise yakın dönemde Çin, Libya ve Mısır’da gerçekleşen siyasi çalkantılarda internet kullanıcılarının oynadığı roller üzerinden, *citizen*’den mülhem *netizen* terimi çerçevesinde okunur. Folklor araştırmalarının şifahi kültürü bugüne dek yerel ve kolektif üretim zemininde değerlendirdiğini hatırlatan yazar, internet ağıyla birlikte performans düzleminin kazandığı virtüel boyut üzerinde durur. Buna göre bireyin icracı ve alıcı rolleri web ortamında yerel ile küresel arasında farklı bir geçirgenlik ve yayılım düzlemi meydana getirmiştir. Bu değişen birey-kolektivite münasebetleri göz önüne alındığında sanal kültür çalışmaları ‘folklore 2.0’ olarak adlandırılan bir versiyon değişimi öngörmektedir.

Kitabın son bölümü, Alan Dundes’in ‘halk kimdir?’ sorusuna verdiği ‘biz!’ cevabının dışında kalan ‘onlar’ın incelenmesine ayrılmıştır. UFO ve uzaylılar konusundaki halk inanışlarını dünyalılık (earthling) bağlamında modern insan kimliğine – ‘biz’e - tutulmuş bir ayna gibi değerlendiren yazar, internet trollerinin toplumsal normlar dahilinde bir nevi iç-öteki sınıfını nasıl meydana getirdiğine de değinir. Son olarak yapay zekâ ile insan zihni arasındaki gittikçe bulanıklaşan sınırları ele alan Thompson, *chatbot*, *trollbot* gibi sohbet programlarının yanı sıra *Siri*, *Alexa* gibi sayısı günden güne artan dijital asistanlara dikkat çekerek, hikâye anlatıcılığının gelecekte nasıl şekilleneceğinin emarelerini yapay zekanın yaratıcı potansiyeliyle ilişkilendirir. Bütün bu dönüşümleri halkbilim sahasının geçmişe ait ve soyu tükenmekte olan geleneklerle sınırlı kalamayacağını işaretleri olarak yorumlayan yazar, halkbilimcilerin fütürist-folkloristler olarak teknokratların durmaksızın geliştirilen yeni teknolojilerin toplum, aile ve bireyler üzerindeki olası kültürel etkilerinin farkına varmalarına yardımcı olmak konusunda önemli roller üstlenebileceğini belirtir.

Thompson’ın bu vizyoner çalışmasının folklor araştırmalarının gelecekteki muhtemel konu ve problemlerini özetleyen bir bilanço niteliğinde olduğu söylenebilir. Birbirinden oldukça farklı konulara odaklanıyor ve çok sayıda uzmanlığın iş birliğini öngörmesi nedeniyle dağınık ve yüzeysel bir görüntü veriyor olsa da yazarın da belirttiği gibi sunuş mahiyetindeki bu kitap folklor ile post-hümanizm arasındaki kesişim kümesini olabildiğince geniş bir yelpazede sunmaktadır. Halkbilimi açısından gerek metodolojik kavrayış gerek çalışma sahası için talep ettiği genişlemenin haklılığı düşünüldüğünde, kitabın alan yazına önemli katkılar sağlayacağı tahmin edilebilir